

Ірина Орлевич

ЛЬВІВСЬКА СТАВРОПІГІЯ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ВІДСТОЮВАННЯ ПРАВА ПАТРОНАТУ ТА УЧАСТЬ У РЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Досліджено роль Львівського Ставропігійського інституту у релігійному житті Галичини міжвоєнного періоду та його боротьбу за право патронату над Успенською церквою.

Ключові слова: Ставропігійський інститут, Успенська церква, патронат, Русофільство, Галичина.

Ставропігія була унікальною інституцією, яка вела свою історію із середньовіччя аж до першої половини ХХ ст. Впродовж усього цього часу незмінними залишалися сфери його діяльності: утримання друкарні, бурси, патронат над Львівською Успенською церквою, вплив на релігійне життя Греко-католицької церкви (участь у виборах митрополита, висловлювання думки про кандидатури на митрополичий престол та ін.)¹

Метою пропонованої статті є дослідження права патронату Ставропігії та її впливу на релігійне життя українського суспільства у міжвоєнний період.

Саме тоді польська влада підтримала русофільський рух і віддала русофілам культурно-освітні установи, якими вони володіли до початку Першої світової війни. Під час цієї війни та кілька років потому (1916-1925 рр.) Ставропігійським інститутом керували представники української суспільно-політичної течії².

Перший з'їзд відновленої русофільської партії «Русска народна організація» (РНО) відбувся 1 листопада 1923 р. Головою Народного Совета (керівного органу РНО) обрали Володимира Труша, його ж кандидатуру було висунуто на голову Ставропігії³.

Культурно-просвітні інституції слугували інструментарієм для виконання певних завдань РНО у 1928 р. перейменовано у «Русску Селянску Організацію» (РСО). Як згодом стверджували самі русофіли, питаннями релігії, культурно-просвітніми та економічними справами вона займалася лише поверхово, перекладаючи їх, відповідно, на Ставропігію, Товариство ім. М. Качковського та «Русский земледельческий союз»⁴. За такого розподілу, Ставропігійському інституту відводилася діяльність у релігійній сфері.

У новій політичній системі, до якої ввійшла Галичина після приєднання до Польської держави, русофіли задекларували, що, як і в довоєнний час

виступатимуть захисниками греко-католицької віри і реалізовуватиме це Ставропігійський інститут. Таку тезу було озвучено на першому з'їзді новоутвореної русофільської партії. Про захист віри як одне із завдань Інституту йшлося також у проекті статуту міжвоєнної доби, що закликав – заховувати «християнсько-католицьку віру обряду греко-східного серед руского народу»⁵.

У своїх програмних документах РНО⁶ опиралася на ідеологічні засади, сформовані новим напрямком русофільства та його лідером В. Дудикевичем⁷, – вірність ідеї національної й культурної єдності всього «русского народу», який включав українців, росіян і білорусів, як окремі народності⁸. З такими ідеологічними засадами русофіли й провадили свою діяльність у міжвоєнний період.

Ставропігія тим часом відстоювала своє право патронату над Успенським храмом, отримане ще в кінці XVIII ст. До її компетенції належала, зокрема, презентація пароха та двох священників цієї церкви. Із трьох кандидатів, запропонованих консисторією, Інститут обирав одного. Консисторія могла схвалити або опротестувати це рішення⁹. Проблема полягала у тому, що в аналізований період право Ставропігії призначати пароха було лише формальним, насправді ж це питання вирішувала сама консисторія.

Згідно зі статутом, Ставропігійський інститут був не лише патроном церкви, але й її єдиним власником. До його обов'язків входило покривання видатків на утримання храму, каплиці та вежі (якщо призначені на цю мету поточні церковні доходи пожертви і легації не будуть достатніми), управління маєтками церкви та парафії. Він також міг висловлювати свою позицію щодо претендентів на посади єпископа і митрополита¹⁰. Відповідно до конкордату 1925 р., між Польською державою та Ватиканом право патронату державне чи приватних осіб, залишалося в силі¹¹, аж до укладення нової угоди.

По смерті пароха о. В. Давидяка митрополичий ординаріат запрезентував пароха сам, без погодження зі Ставропігією. Після її протесту до воеводства, воно відмовило поставленому таким чином парохіві у затвердженні й підтримало Ставропігійський Інститут. Митрополичий ординаріат вніс з приводу цього рішення рекурс у міністерство, котрий було відхилено. З огляду на це, парафія офіційно вважалася вільною, проте митрополичий ординаріат відмовлявся оголосити новий конкурс. Запрезентований парох тільки виконував обов'язки настоятеля парафії. На знак протесту на загальних зборах Ставропігії її члени відмовилися від артосу, який завжди в час таких зібрань роздавав священник Успенської

церкви, через незгоду із кандидатурою отця-українофіла Д. Лопатинського, призначеного ординаріатом¹².

11 квітня 1925 р. Ставропігійське керівництво звернулося до митрополита з проханням дозволити о. Т. Мишковському прийти на засідання Братства, відслужити Службу Божу і роздати артос, оскільки парафіяльне духовенство вкрай вороже налаштоване проти Ставропігії й не хоче вступати з нею «въ какое нибудь соприкосновеніе»¹³, однак отримало відмову. Демонструючи певну лояльність до русофільської верхівки Ставропігійського інституту, греко-католицька церковна ієрархія не бажала сприяти священикам-русофілам і не давала дозволу на зайняття ними парафії Успенської церкви¹⁴.

Члени Ставропігії сподівалися, що справу заміщення цієї парафії буде успішно вирішено з допомогою Римської курії та за посередництвом нунціатури у Варшаві. Проте всі заходи Інституту – здійснені в цьому напрямку за сприянням нунція, виявилися безрезультатними¹⁵.

9 лютого 1927 р. нунціатура у Варшаві надіслала до Ставропігійського інституту лист про вакантну парафію Успенської церкви, в якому зазначалося, що не відмовляючи Інституту в праві патронату і вважаючи парафію все ще заміщеною, поставлено що теперішній настоятель парафії о. Д. Лопатинський повинен виконувати всі доручення йому митрополічим ординарі атом функції¹⁶. Апостольський престол 19 грудня 1927 р. розпорядився, що парох Лопатинський, іменованій Львівською консисторією, залишиться при всіх своїх правах та обов'язках. Однак у листі до митрополита Шептицького пронуцій Апостольської нунціатури в Польщі Л. Ляурі 9 лютого 1927 р. підкреслив, що «є волею Апосто[льського] Престола, щоби українське братство або Інститут Ставропігійський у городі Львові під титулом або візуванням Успення Пречистої Діви Марії було реституоване Польським Урядом до давнього стану під виключною властію церковною зі всіма правами і добрами, також рухомими, до него приналежними». Пронуцій просив митрополита пояснити відмінність між давнім станом Ставропігійського інституту і тогочасним, залежність від світської влади, які про права Інституту, невизнані або забрані Польським урядом¹⁷. Рекурс, внесений Інститутом проти порушення його вікового права, не було залагоджено нунціатурою у Варшаві, на що сподівалися члени Ставропігії в липні 1925 р.¹⁸ Апостольська нунціатура була прихильна до них і навіть засвідчила готовність задовольнити їхні прохання, але остаточне рішення залишалося за греко-католицьким ординаріатом.

Найбільше Ставропігію не влаштовувало те, що консисторія призначала священиків українофільських переконань. Русофіли обурювалися, що з

листопада 1928 р. в Успенському храмі Ставропігійського інституту «своевольно назначенный украинофильствующей консисторией причт из сепаратистов», який систематично допускає спів сепаратистського гімну, що посилює ворожість між вірними. Призначення настоятеля парафії, проти волі та згоди Ставропігії як власника церкви суперечило основному правилу, що регулювало цю процедуру, і на думку русофілів, вказувало на вороже ставлення уніатської митрополії до «русских» парафіян. На сторінках своєї газети «Русское слово» русофіли наголошували, що Інститут мав би рішучіше відстоювати свої права і звернутися до митрополита не з чолобитною, а з ультиматимом про насильно нав'язаний йому причт. У разі неприйняття ультиматуму слід було б закрити церкву, поки це питання не розгляне Рим, який за певних зусиль членів Інституту, задля власного інтересу й уникнення чвар спонукав би Львівську митрополію до коректної поведінки щодо Ставропігії. Неодноразові звернення до митрополита (1928, 1929) у цій справі залишилися без відповіді. Безлад в Успенській церкві, стверджували русофіли, веде до занепаду унії й посилення римо-католицизму в Галичині. Тому Інститут повинен просити свого законного антіохійського патріарха, щоб він, разом із сербським патріархом і співпрацюючим з ним главою Англійської церкви, подбав про долю Ставропігії. Беручи до уваги виняткову турботу кентерберійського Архієпископа про духовне благо «русского» народу, таке прохання Ставропігії мало б успіх. У протилежному разі їй краще закрити храм і використовувати його для своїх потреб¹⁹.

У парафії при церкві Успення адміністратором й надалі був о. Дем'ян Лопатинський, кандидатуру котрого Ставропігія опротестувала у Ватикані 1926 р. Він мав двох співробітників – о. Еміліяна Горчинського та о. Степана Васильєва. Керуюча рада виступала проти введення третього співробітника – Петра Дзедзика, викладача Закону Божого, і вимагала від парафіяльного уряду, щоб той виселив його з парафіяльної квартири. 3 березня 1932 р. на засіданні цієї ради було ухвалено, що Інститут знову покриватиме витрати на закупівлю церковного вина і прання (в сумі 20 злотих щомісячно), за умови, що у церкві не запроваджуватимуть жодних змін без відома Інституту. Зауважимо, що витрати на храм становили постійну статтю видатків Ставропігії. У 1931 р., зокрема, було витрачено 562 709 злотих²⁰, у 1932 р. – 1 288 466 злотих²¹. Інститут утримував три квартири для парафіяльного духовенства, квартиру для дяка, котрому платили 60 злотих щомісячно, мешкали двоє дячків в інститутській бурсі.

25 березня 1930 р. Ставропігію відвідав греко-католицький єпископ Будка, у відання якого перейшла Ставропігійська церква. Він пообіцяв

розглянути питання настоятеля цієї парафії²². У 1934 р. Інститут укотре здійснив спробу відстояти свої права й надіслав меморіал до апостольського візитатора о. І. Гуденича, протестуючи проти порушення своїх патронатських прав під час призначення пароха Успенського храму, а також проти нововведення у богослужіннях та обрядах Греко-католицької церкви (усунення у богослужінні слів «православних християн»; читання Євангелія й Апостола українською мовою, проти неприйняття в духовну семінарію учнів «русскої» національності, проти співу в храмі політичних пісень і використання амвона для політичної пропаганди, проти переслідування «русских» священиків і проти спорудження пам'ятників жертвам Талергофу, молитов за талергофців, проти запровадження celibату, продажу нерухомого церковного майна з метою створення світських організацій (як-от «Библос») або видання політичних українських газет («Мета», «Нова зоря», «Український Бескид», «Правда», «Пролом»)²³. Згідно з конкордатою 1925 р. між Ватиканом і Польщею, греко-католицька ієрархія мала такі самі права, як і римо-католицька, отримавши також значну фінансову підтримку. Єпископи Г. Хомишин, І. Коциловський і митрополит А. Шептицький контролювали розподіл коштів між священиками, акумулювавши у своїх руках левову частку грошей, які виплачувала держава, і, серед іншого, використовували їх для допомоги духовним і світським українським освітнім закладам і громадським організаціям²⁴, що й спровокувало обурення русофілів. Запит Ставропігії залишився незадоволеним і візитатор заявив, що Апостольський престол застерігає єпископат від втручання в національну та партійну боротьбу²⁵. Небажання папського нунція реагувати на прохання Ставропігії було пов'язане з тим, що поряд з питанням патронату порушувалися й ряд проблем політичного характеру.

Тільки у справі захисту чистоти східного обряду Інститут тричі (з 1938 р.) вислав до папської столиці своїх делегатів²⁶.

Найбільше невдоволення членів Ставропігії у період відстоювання своїх прав патронату викликало, як уже зазначалося, призначення митрополитом ординаріатом для Успенської церкви священиків-українофілів. Протистояння між українофілами і русофілами було перенесено у релігійну площину.

Керуюча рада Інституту подавала протести до митрополита та декана о. В. Томовича з проханням заборонити пісню, яку виконували представники українських демократичних сил: «Боже великий, єдиний» після завершення Літургії. Це неодноразово спричиняло конфлікти між «русскою» молоддю та українською – і доходило навіть до сутичок. «Русска» молодь співала пісню «Пора за Русь». Одного разу в такий конфлікт

змушена була втрутитися озброєна поліція. Після цього інциденту сеньйор М. Третьяк звернувся за допомогою до митрополита Шептицького, котрий пообіцяв вирішити цю проблему, визнавши, що виконання політичної пісні та терор у храмі недопустимі. Однак це не дало того результату, на який сподівалися члени Ставропігії, і керуюча рада внесла скаргу до Апостольського престолу. 22 листопада 1929 р. сеньйор Ставропігійського інституту Третьяк написав листа до митрополита про безпорядки в церкві. Насамперед йшлося про те, що її священники агітують молодь співати «Боже великий єдиний». Ця пісня «... єть предметомъ демонстрацій д'їлаєть церковь якоюсь салею в'їчевою, где происходят скандалы, біятики, где часть присутнихъ старается силою задержати другу часть, а другій стараются часть публики выкинути якъ бы зъ сали в'їчевои»²⁷. Сеньйор розповів випадок, коли дячок церкви під час виконання згаданої пісні зачинив церковні двері на ключ, щоб ніхто не міг вийти. Такі дії парафіяльного духовенства підривають довіру керуючої ради до нього. Третьяк наголосив, що Інститут бере на себе великі витрати на влаштування та утримання храму з власної ініціативи, бо як патрон не зобов'язаний до таких надмірних видатків. З огляду на ситуацію, що склалася, деякі члени Інституту намірені відмовити у підтримці дяка і дяків, і навіть співробітників у виділенні квартири на канцелярію, у безкоштовному видаванні богослужбових книг та ін.²⁸ Сеньйор просив митрополита звільнити священників Успенської церкви.

Своєю чергою українофіли звинувачували у безчинствах у храмі Ставропігію – 15 грудня 1929 р. члени Інституту зчинили бійку у Волоській церкві й довели, вже вкотре, до «кровопролиття, інтервенції поліції, арештувань та биття шибок». Газета «Діло» стверджувала, що метою москвофілів була підготовка Волоської святині до переходу на православ'я²⁹.

Керуюча рада Інституту приєдналася до протесту «русского» духовенства перед митрополитом і Апостольським престолом з приводу заборони єпископа Коциловського брати участь «руським» священникам у Талергльських торжествах і молитися у храмах за загиблими в Талергофі. Як приклад відповідних дій унійних ієрархів Ставропігія наводила лист греко-католицького єпископського ординаріату від 9 вересня 1929 р. до о. Пантелеймона Скоморовича в Денисках. У цій кореспонденції читаємо, що в останні роки за почином певних кіл у тутешній парафії заведені практики влаштовувати богослужіння за померлих, що потерпіли під час Першої світової війни, перш за все в Талергофі. На такі відправи з'їжджалися священники і миряни з дальніх сторін, після чого відбувалися церковні процесії, походи, академії, концерти та ін. Ординаріат закликав

отця Скоморовича більше не брати участі в таких з'їздах – «під грозою стягнення церковної цензури, а саме суспензії». Священик відповів, що сприймає це як першу канонічну загрозу цензури і тому надсилає апеляцію до Апостольського престолу. П. Скоморович написав ще одну скаргу – до перемишльського єпископа стосовно введення української мови у церковне діловодство³⁰.

Русофільське керівництво Ставропігії, як і українофільське, виступало проти запровадження целібату для греко-католицького духовенства і проти латинізації Греко-католицької церкви. Відповідний протест, прийнятий на загальних зборах Інституту 15 (28) січня 1925 р., депутація сеньйорату Ставропігії вручила митрополитові Андрею особисто і надіслала поштою єпископам Коциловському (у Перемишль) та Хомишину (до Станіславова). Митрополит повідомив депутації, що є противником примусового безженства і не має наміру його вводити у своїй єпархії. Натомість Владика Хомишин, який був ініціатором прийняття целібату унійними ієрархами повернув меморіал, за свідченнями членів Ставропігії, з «крайне грубым и нахальнымъ отвѣтомъ», а єпископ Коциловський відповіді взагалі не дав. Делегація у складі віце-сеньйорів О. Сивуляка та Ф. Заяця передала меморіал папському нунцієві у Варшаві³¹. У протесті, який Інститут адресував до митрополитові та папі Пію XI, підкреслювалося, що Ставропігія покликана східним патріархом і Римським Апостольським престолом стояти на сторожі чистоти віри, обряду і моральності. Члени Інституту стверджували у протесті, що запровадження целібату підриває престиж і авторитет владик, шкодить руському народові у їхньому релігійному житті та Католицькій церкві в ідеї з'єднання церков, а наявність багатьох незаміщених парафій за великої кількості одружених кандидатів, що очікують рукопокладення, веде до «поширення безвірств, до апостазії або схизми»³².

Право патронату було актуальною проблемою не лише для Ставропігії, а й для всього українського суспільства – у цьому позиції русофілів та українофілів збігались. Українські демократичні сили ставили питання про право презентувати священиків конфесійними громадами³³. Такі ж вимоги висловлювали і русофіли. У постановах з'їзду РНО 1926 р. сказано, що організація буде добиватися усунення патронату при заміщенні парафій і наданні в цій справі вирішального голосу парафіянам³⁴. 1935 року на V Всекраєвому з'їзді РСО говорилося про те, що призначати «русских» священиків на парафії³⁵ мало б саме населення.

Між членами Ставропігійського інституту та Андреем Шептицьким зберігалися толерантні взаємини – незважаючи на те, що їхніх вимог

митрополит не виконував, навіть щодо патронату над Успенським храмом та обсадження цієї парафії. Шептицький намагався посприяти Інституту в справі Народного дому, у разі ліквідації якого його майно згідно зі статутом, переходило до Ставропігії. Члени Інституту виступали проти комісарської форми правління Народного дому, наполягаючи на його передачі в їхні руки³⁶. Митрополит був присутнім на довірочному зібранні 1 листопада 1927 р., на якому було вибрано депутацію із представників Ставропігії до Варшави. Проте полагодити цю справу так і не вдалося, оскільки вона вважалася політичною й залежала від суспільних обставин³⁷. Після 1923 р. папа Пій XI дав чіткі вказівки митрополитові не займатися політикою, й виявляти лояльність щодо Польської держави³⁸.

Про взаєморозуміння між митрополитом та русофілами свідчить факт продажу йому тимчасовою управою Народного дому нерухомості на вул. Зибликевича, 30. Продана за 180 тисяч злотих, ця нерухомість складалася з великого двоповерхового будинку, церкви і саду майже в півтора морги. З юридичного погляду, такий акт продажу був неправомірний, адже для нього потрібна була згода принаймні Інституту. Та не було ні відповідної ухвали зборів Народного дому, ні Ставропігії. РСО запевняла, що жодна з цих інституцій не заперечила б проти такої комерційної угоди – «... и никто из них никогда не взвалил би на себя моральной ответственности таким отказом за банкротство своего учреждения»³⁹. Навіть зростання впливу українізаційних процесів члени Ставропігії пояснювали тим, що «... нашъ Митрополитъ Андрей гр. Шептицький уже съ 1919 го года перебиваетъ заграницей, а въ управленіи дієцезіей завладѣло своеволие молодыхъ священниковъ, украинскихъ фанатиковъ, которые, не взирая на благо церкви, стараются, вопреки существующему праву, набросить или позволяютъ набрасывать церкви новыя формы, стремящіяся къ автокефаліи украинской церкви»⁴⁰. У 1923 р. до папи Пія XI та о. І. Джоноккі, апостольського візитатора Галицької провінції греко-католицького обряду, було надіслано протест щодо нововведень у богослужіння, українізації Греко-католицької церкви та запровадження целібату⁴¹.

У своєму зверненні члени Ставропігії писали, що хоч і «Митрополит Андрей завжди боровся проти русскої справи, яку ми захищаємо, але як би він не ставився до нас, а ми до нього, ми не забуваємо, що він є главою церкви нашого народу. А пам'ятаючи про це, ми уникаємо можливості осуджувати його і не бажаємо, щоб його, главу нашої Церкви, осуджували інші». Вони заявили, що не схвалюють виступу депутата Войцеховського проти найвищого достойника Греко-католицької церкви, попри «... се наше усвідомлення шкоди, яку він завдав руському народу». Войцеховський

звинуватив митрополита у тому, що він є джерелом та опорою української непримиренності щодо Польщі, меценатом української самостійності⁴². У своєму виступі в сеймі цей депутат вказав на несправедливе ставлення церковної влади до «руського» духовенства і пастви. При цьому Войцеховський скористався матеріалами зі статті сеньйора Ставропігійського інституту А. Гулли, яка була надрукована в газеті «Земля і воля». Українофіли закидали Гуллі те, що через нього заслали Шептицького. Русофіли доводили, що було неможливо, оскільки А. Гулла тоді перебував у Талергофі⁴³.

Греко-католицька ієрархія в особі митрополита демонструвала свою лояльність до членів Ставропігійського інституту і брала участь в їхніх заходах. Так, зокрема, 1 лютого 1931 р. святкувалося 300-ліття освячення Успенської церкви. Програма складалася із двох частин: архиєрейського богослужіння та урочистої академії в театральному залі Народного дому. Літургію правив єпископ Микита Будка, разом з архимандритом монастиря студитів о. Климентієм Шептицьким, настоятелем Успенського храму о. Дем'яном Лопатинським, проф. університету о. Титом Мишковським, за присутності митрополита Шептицького, сеньйорів та членів Ставропігії. Після читання Євангелія митрополит виголосив проповідь, акцентувавши на вагомій історичній ролі й місії Успенської церкви та Ставропігійського братства. Підкресливши необхідність збереження традицій греко-католицького обряду, він закликав до всенародного єднання в краї всіх творчих сил, особливо інтелігенції та міщанства Львова. На урочистій академії в Народному домі перед присутніми виступив віце-сеньйор Я. Вербицький (А. Гула не міг виступати через смерть дружини). Він наголосив на важливості ювілейного торжества у житті Галицької Русі та коротко виклав історію будівництва й освячення храму, згадав головних ктиторів і добродійців храму, а саме «руссаго» царя Федора Івановича та його сестру Ірину, молдавських господарів Могили і Барновського, польського короля Сигізмунда, і вказав на великі заслуги львівського міщанства, об'єднаного довкола Братства. А. Копистянський прочитав лекцію «Успенська церква як символ культурного єднання сходу і заходу»⁴⁴. На академії були присутні обидва греко-католицькі єпископи (Бучко і Будка), всі члени Львівської капітули. Українофільські установи – Товариство ім. Шевченка та Просвіта, що також були запрошені, відмовилися від участі в академії, мотивуючи це тим, що свято влаштовує гурток людей, котрий вважає себе єдиним представником і власником «такого всенародного добра, яким є Ставропігія, той самий гурток, що усунув зі складу Ставропігії людей не русофільської орієнтації і тим самим позбавив ціле українське

громадянство права на долю і працю установи, яку здвигнено зусиллями цілого народу»⁴⁵.

Укладення конкордату Польщі з Римом русофіли хотіли використати у своїх цілях, впливаючи на вирішення релігійних питань. Зокрема, у резолюціях з'їзду РСО 1925 р. констатувалося, що визнаючи за «русскою» (тобто Греко-католицькою) церквою важливе значення як одного із головних факторів самозбереження національного обличчя «русского» населення і беручи до уваги, з одного боку, тенденції останнього часу в середовищі місцевих руських ієрархів, що дезорганізують релігійне життя народу з середини, а з іншого – спроби уряду Польської республіки позбавити цю Церкву адміністративної й господарської автономії, народний з'їзд висловлював протест проти підпорядкування суто церковних початків політичним цілям. Мовилося передовсім про: а) насильну українізацію «галицко-русскої» Церкви; б) усунення церковнослов'янської та руської мов з богослужінь; в) систематичне переслідування «національнорусского» духовенства, неприймання «русских» кандидатів у духовні семінарії; г) введення цілібату «русского» уніатського духовенства, що вкрай шкідливе з погляду інтересів місцевої «русскої» Церкви і загальнонародних⁴⁶. Одночасно учасники цього зібрання протестували проти невизнання «русских» свят, однакового як мови та правопису. Також вони виступали на захист Православної церкви, не підтримуючи створення автокефальної, оскільки, на їхнє переконання, таким чином польський уряд намагався відірвати її від московського патріарха. Русофіли вважали, що насильно введена автокефалія є лише формою, бо насправді православне населення й надалі зберігає зв'язок із православною Москвою⁴⁷. Проблема захисту православної віри та її носіїв у Польщі була актуальною для русофільського руху, як і для Ставропігійського інституту, впродовж усього міжвоєнного періоду. Так, 1938 р. на засіданні «Верховного Совіта», керівного органу РНО, між партійного русофільського органу в Польщі, обговорювалися питання захисту православних у Польщі, число яких сягало 300 000–400 000 осіб⁴⁸.

Ще однією умовою з боку Ставропігійського інституту перед укладенням конкордату між Апостольським престолом і Польською республікою було повернення Ставропігії давнього права висловлювати думку про кандидатів на митрополичий і єпископський престоли⁴⁹. У пропам'ятному листі Інституту до апостольського нунція сказано, що під час переговорів польського уряду з Апостольським престолом не було представника греко-католицького обряду і права Ставропігії не були взяті до уваги. 28 лютого 1927 р. нунцій з Варшави дав відповідь, що меморіал

Інституту буде вивчено. Незабаром помер єпископ-суфраган Йосиф Боцян і Ставропігія запропонувала трьох кандидатів на це місце, проте відгуку на свою пропозицію не отримала⁵⁰.

Ставропігії не вдалося відстояти свою незалежність від митрополичої влади та право впливати на призначення владик та інші важливі справи Греко-католицької церкви. Численні звернення й меморіали до Папської столиці здебільшого залишалися без відповіді. Серед небагатьох винятків був уже згаданий нами лист 1927 р. в якому йшлося про надання Ставропігійському інституту особливого статусу. Ставропігія лише отримувала подяки на привітальні телеграми, що давало певні підстави сподіватися на налагодження тривких контактів з Ватиканом, а відтак і задоволення їхніх прохань.

1930 р. Інститут надіслав вітальну телеграму папі з нагоди 50-літнього ювілею відновлення Папської держави, у якій наголосив на своїй автономності від єпископів і на праві безпосередньо налагоджувати зв'язки з Апостольським престолом. У відповідь кардинал Гаспарі передав братчикам папське благословення. Члени Ставропігії розцінили це як бажання Апостольської столиці підтвердити їхню незалежність від владик⁵¹. За словами ставропігійських діячів, це мало велике значення для їхніх подальших акцій у справі захисту східного обряду⁵².

Підтримування Ставропігією контакту з Апостольською столицею викликало невдоволення членів РСО, котрі вважали, що лише можливість зберігати свою народність і віру виправдовує перебування Інституту у зв'язку з Римом. Газета «Русській голос» з приводу цього писала: «Чи сказав Ставропігійський інститут главі Католицької церкви, що окатоличення Уніатської церкви і зазіхання на Православну підривають у нас християнство і ведуть до відчуження населення від Церкви загалом, що експерименти греко-католицького єпископату над Уніатською церквою в корені вбивають ідею унії, а виступи римо-католицьких ієрархів проти Православної церкви в момент, коли вона стримує небачений натиск атеїзму, компрометують християнство і гублять необхідну взаємність і солідарність християнського світу». Ставропігія як «найстарше руске церковне братство», були переконані русофіли має змогу успішно боротися за християнство на Русі – цього очікують від цієї інституції не тільки галичани, але й усі «русскі» люди. Автор статті дорікав Інституту за пасивність, яка виявлялася в тому, що він не скликає зібрань мирян і не очолює суспільного руху на захист Унійної церкви⁵³.

Русофіли стверджували, що Греко-католицька церква в Галичині стала зброєю українофільської політики – «русскі», духовенство та миряни,

ігнорувалися, а то й переслідувалися нею. Їх непокоїло, що «когда уйдет от жизни уже небольшая группа русских священников-стариков, гр.-кат. Церковь, как организация, станет для русского населения совершенно чужой». Серед досягнень РСО в релігійній сфері потрібно назвати заснування Апостольської адміністрації для Лемківщини з «русским» священнослужителем на чолі. Відверто виступаючи у міжвоєнний період на захист православ'я русофіли все ж зберігали вірність Греко-католицькій церкві⁵⁴.

27 грудня 1934 р. Ставропігон відвідав апостольський адміністратор для Лемківщини о. Василь Масцюх. Його ривітав сеньйор А. О. Гулла. Від духовенства Перемишльської єпархії до високого гостя звернувся о. Пантелеймон Скоморович, який піднесено промовив, що тепер засяє ясным променем Греко-католицька церква⁵⁵.

Одним із завдань, що їх передбачало право патронату, був догляд за станом храму та його оновлення. Згідно з конкордатом і рескриптом міністра віровизнань і народної освіти від 19 грудня 1925 р., по дієцезіях мали постати спеціальні комісії для охорони старовинних церков і творів мистецтва. За конкордатом 1925 р., реставрацію храмів і каплиць необхідно було здійснювати лише відповідно до технічних і мистецьких приписів, що стосуються спорудження будинків і консервації пам'яток. У кожній єпархії утворювалася комісія, за допомогою єпископа, в порозумінні з компетентним міністром, для охорони в церквах і релігійних місцях предметів старовини, творів мистецтва та ін., які мають історичну чи мистецьку цінність⁵⁶. Сеньйор Ставропігійського інституту просив поради митрополита, як голови такої комісії. Андрей Шептицький прибув до храму, оглянув зроблене і висловив багато цінних зауважень щодо подальших робіт, але єпископська комісія у справах церковних пам'яток ще тоді не була затверджена, що не дозволило розпочати реалізацію запланованого⁵⁷.

У церкві потрібно було покласти нову мармурову підлогу, вартість якої сягала 50 000 злотих. Таких коштів Інститут не мав, тому звернувся до митрополита як очільника єпархіальної комісії з охорони церковних старожитностей. Було створено анкету, до складу котрої ввійшли як представники Інституту, так і консерватори єпархії. Після того як храм почистили від пилуки, виявилася потреба у ремонті даху⁵⁸.

5 березня 1927 р. в палаті митрополита відбулося засідання очолюваної ним єпархіальної комісії, яка ухвалила рішення очистити церкву від порохи. 9 квітня 1927 р., на другому засіданні комісії, постановили: закіптявілі стіни і склепіння церкви високою мірою закопчені. Прийняли рішення: стіни, склепіння та куполи помалювати однорідною фарбою; галереї та вал під

ними залишити без змін; перше вікно з лівого боку відкрити і реставрувати його кам'яне облямування; спорудити новий поміст; полагодити дах; підвищити поміст церкви перед іконостасом; посередині поставити солею; іконостас залишити без змін; головний престол та колони позолотити; вітражам у пресвітерії надати матового кольору. І. Свенціцький запропонував ліквідувати бокові престоли – як такі, що суперечать греко-католицькому обрядові⁵⁹.

Відновлення церкви відбувалося доволі повільно, що зумовлювалося здебільшого, як зафіксовано у звітах Інституту, нестачею коштів. Ставропігійський інститут шукав фінансової підтримки в державних установах і як правило її отримував. На відновлення старовинного «Триптикона» Львівське воєводство виділило 40 мільйонів марок, а пізніше ще 300 злотих. Ці гроші заплачено художникові Гарланду. Продовжували реставрацію каплиці, розпочату ще українофільським правлінням Ставропігії. Зодчий Комісарук зі Станіслава завершував двері до каплиці, на які кошти виділило Міністерство народної освіти (1800 злотих)⁶⁰.

Завдяки пожертвам страхового товариства «Дністер», Земельного банку і Центро-Банку, вставлено три вікна-вітражі в пресвітерії церкви. Усунено проповідницю (амвон), що була прикріплена до одного з філярів, оскільки вона не мала жодної архітектурної цінності і в плані естетики східного обряду справляла негативне враження, як надбання пізнішого часу.

Церкву відновлено у суто східному стилі. Ліквідовано бічні престоли, казальницю, замінено солією, по боках встановлено крилоси для церковного причту та образи Матері Божої і св. Миколая.

Перша частина запланованих робіт була завершена 20 листопада 1927 р., тоді відбулося урочисте відкриття храму, зачиненого ще з травня. Чин освячення здійснив о. В. Томович, першу Літургію відслужив митрополит Шептицький⁶¹. Ставропігійські діячі продовжували клопотатися перед урядом про грошову допомогу на ремонт церкви і врешті-решт досягли в цьому позитивних результатів. Під час перебування у Львові 1928 р. міністра освіти Добруцького., члени Ставропігії М. Третьяк та Ф. Заяць відвідали його і подали прохання стосовно ремонту церкви. Інститут скаржився на консерваторський уряд, котрий ставиться до його ініціатив неприхильно і відмовляє у підтримці. Наступного дня міністр оглянув церкву і пообіцяв призначити субсидію. Міністерство освіти та віровизнання виділило 4 000 злотих, Львівський магістрат – 3 000 злотих. За ці кошти позолочено зовнішні написи біля дзвіниці, а також написи всередині церкви над хорами. Проведено нові водопровідні труби і покладено новий поміст у дворі біля каплиці.

Успенська святиня як пам'ятка XVI ст., згідно з розпорядженням президента Речіпосполитої від 6 березня 1928 р., віднесена до нерухомих пам'яток краю. Львівське воєводство асигнувало на реставрацію ренесансових решіток та їх вставку у вікні церкви 800 злотих⁶².

Українофіли позитивно оцінювали участь у реставраційних роботах Успенського храму П. Холодного. Ще 26 серпня 1923 р. в Успенській церкві відбулося посвячення нової ікони, а точніше нової релігійної композиції Петра Холодного «Серце Ісуса». На сторінках газети «Діло» читаємо: «Здавалося, що традиція «українського малярства під покровом Ставропігії» завмерла на останніх почорнілих нині полотнах Долинського і Білявського, щастя, однаке, хоче, що відновлює її на наших очах емігрант з-над Дніпра Петро Холодний»⁶³. Майстер брав участь і в реставрації іконостасу, що знову знаходило схвальні відгуки українофілів. Заслуги в організації цієї справи вони визнавали за проукраїнськи налаштованим парохом Д. Лопатинським, зокрема заходами якого Успенська церква отримала великих розмірів, Божий Гріб (Страстний Іконостас), розміщений у Трьохсвятительській каплиці. Божий Гріб складався із семи великих образів, розташованих півколом. Перший і останній – пензля Петра Холодного, а всі інші – Василя Дядинюка. Ікони Холодного відрізняються за манерою виконання і стилістикою від ікон Дядинюка, котрий уперше виступив у суто візантійському стилі⁶⁴.

Незважаючи на ідеологічне протистояння ставропігійських діячів та духовенства церкви, їм доводилося разом працювати над її реставрацією. Хочі тут виявлялися ідеологічні розбіжності. Так, наприклад, у звіті Інституту за 1938 р. занотовано, що Міністерство віросповідань і освіти розпорядилося зняти самовільно поставлений адміністратором о. Д. Лопатинським вітраж з боку вулиці Руської, оскільки він не становить художньої цінності⁶⁵.

Зазвичай русофільські товариства перевагу у своїй діяльності надавали «комерційним», прибутковим «проектам», що суперечило їхнім першочерговим завданням, до яких належав догляд за церквою, бурсою та ін. Не стало винятком і реставрація церкви у міжвоєнний період.

Борги почали зростати з 1928 р., коли взялися відновлювати Успенську церкву і головний будинок Ставропігії, якщо п'ять років тому ще «не мала Ставропігія ані сотика довгу, а нині має їх до 140 000 зол.» При цьому Сеньйорат Ставропігії, щоб врятувати русофільське товариство «Защиту земли» перед банкрутством дав касаційні векселі на суму 400 000 злотих. Керівництво Інституту нерідко робило нелогічні кроки – і через свої ідеологічні переконання, і частково через

безгосподарність. Скажімо, коли Ставропігія вела переговори з церковними колами у справі винайму своєї друкарні на 10 років, проти цього виступили Третьяк, Ваврик і Білінкевич, хоч друкарня працювала зі значними втратами (мала 22 000 злотих боргу) і перед тим, як її віддали в оренду Медицькому, котрий був прихильником русофільства. Подібна історія трапилась із Євангелієм: Митрополит Шептицький замовив 1 000 примірників, а Ставропігія надрукувала 5 000, – 4 000 з яких, очевидно, лежали на складі і збільшуючи заборгованість Інституту. Недоцільним, на думку українофілів, було утримувати двох платних урядовців Інституту – Ваврика і Турянського, оскільки роботи бракувало й для одного. До 1927 р. разом із секретаркою та бухгалтером з цими обов'язками справлявся вчитель Гумецький. І далі «...не має що робити С. Бендасюк, як платний урядовець Музею, бо тих нечисленних гостей, що відвідують Музей, міг би дуже добре опровадити Ваврик, котрий і так сидить у канцелярії безцільно»⁶⁶.

Маючи власну друкарню, Інститут займався і виданням релігійної літератури. У 1928 р., зокрема, вийшов «Службник», складений спеціальною комісією під головуванням митрополита Шептицького, за редакцією о. Д. Дорожинського. «Службник» укладено відповідно до східного обряду, багато положень, відкинутих у результаті латинізації, повернуто. Відновлено й термін «православний», що був усунений під час війни з політичних міркувань⁶⁷.

Інститут видав «Указанія изъ церковнаго Устава» на 1932 р., підготовлені о. Титом Мишковським, деканом греко-католицької академії у Львові, «Временникъ», «Воскресние тропари», «Мелкіе друксорты», Євангеліє-апракосъ (закінчення)⁶⁸.

Було опубліковано також другу частину «Ювілейного збірника в пам'ять 350-ліття Львівського Ставропігіона», «Указанія изъ церковнаго Устава» на 1938 р., І. Шараневича «Ruskie muzeum Instytutu Stauropigijskiego we Lwowie». 23 лютого 1938 р. на засіданні керуючої ради прийнято рішення видавати журнал, присвячений церковним справам і захисту чистоти східного обряду⁶⁹.

Ставропігія навіть у ХХ ст. дотримувалася братського звичаю відправляти заупокійні богослужіння за померлих її діячів⁷⁰. Під час святкування Зшестя Св. Духа на Личаківському цвинтарі 1926 р. була відслужена панахида за упокій душ померлих сеньйорів і членів Інституту, також відбулося поминальне Богослужіння 5 квітня 1926 р.⁷¹.

Інститут виступив ініціатором створення спеціального комітету з нагоди 950-ліття хрещення Русі. Очолив його сеньйор Ставропігії А. Гулла⁷².

Упродовж міжвоєнного періоду Ставропігійський інститут володів правом патронату, підтвердженим польською владою. Проте, вирішальний голос у призначенні пароха Успенської церкви належав Греко-католицькому митрополичому ординаріату. Політичне протистояння між українофілами і русофілами було перенесено на церковні відносини і виявилось у конфлікті між Інститутом та проукраїнськи налаштованим духовенством Успенської церкви.

Члени Ставропігії виступали захисниками і греко-католицької віри, слідуючи давній традиції і статутним положенням, і православ'я, на підтримку якого вперше виступили легально протестуючи, серед іншого, й проти запровадження автокефалії, котра, на їхнє переконання вела до розриву духовного зв'язку православних у Польщі з Москвою.

1. Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Львів, 2001. С. 53; Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-ті рр. XIX ст.) Львів, 2001. С. 49, 51.
2. Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1914-1925) / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2009. Вип. 18: Західно-Українська Народна республіка: до 90-річчя утворення. С. 153-169.
3. «Kopiecznie pokazcie swoje sily!» // Діло. 1923. 4 листопада. Ч. 174.
4. Годь дѣтельности РСО // Рускій Голос. 1937. 28 марта. № 12 (795).
5. ЦДДА України у м. Львові. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 63.
6. Съѣзд Русской Народной Организации // Рускій Голос. 1925. 15 февраля. № 110
7. Орлевич І. Галицьке русофільство під час Першої світової війни / Вісник Львівської комерційної академії. Серія гуманітарні науки. Випуск 10. Львів, 2011. С. 237.
8. Съѣзд Русской Народной Организации // Рускій Голос. 1925. 15 февраля. № 110
9. Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові. – С. 50.
10. ЦДДА України у м. Львові. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 64-65.
11. Бачинський А. Конкордат заключний між Апостольською столицею а президентом Річипосполитої Польської дня 10 лютого 1924, ратифікований польським соймом і обов'язуючий з днем 2 серпня 1925. Львів, 1925. С. 9.
12. Общее собраніе членовъ Ставропігійскаго Института во Львовѣ // Рускій Голос. 1924. 11 мая № 13.
13. ЦДДА України у Львові. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 998. Арк. 10.
14. Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1914-1925) ... С. 165.
15. Отчетъ о дѣтельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института за годъ 1926-27. Львовѣ, 1927. С. 57.
16. Отчетъ о дѣтельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института за годъ 1927/28. Львовѣ, 1928. С. VII.
17. ЦДДА України у м. Львові. Ф. 201. Оп. 16. Папки 55. Спр. 1816. Арк. 59.
18. Там само. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 24. Арк. 5.
19. Как быть? // Рускій Голос. 1929. № 96 (388). 8 декабря.

20. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 29. – Арк. 6
21. Отчетъ о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годъ 1928/29. Львовъ, 1929. С. LXXVI-LXXVII.
22. Там же. С. 115.
23. Делегація Ставропігіона у апостольського визитатора // Русскій Голос. 1934. № 43 (683). 18 ноября.
24. Федевич К. Галицькі українці у Польщі 1920 – 1939. Київ, 2009. С. 116 – 118.
25. Делегація Ставропігіона у апостольського визитатора // Русскій Голос. 1934. № 43 (683). 18 ноября.
26. Отчетъ о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годъ 1937/38. Львовъ, 1938. С. 12.
27. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 201. Оп. 16. Папки 55. Спр. 1816. Арк. 62.
28. Там само. Арк. 63
29. Церковні авантюри москвофілів // Діло. 1929. Ч. 280. 18 грудня.
30. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 129. Оп. 2, Спр. 1368. Арк. 6-8.
31. Отчетъ о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годъ 1925/26. Львовъ, 1926. С. 54.; Протестъ противъ целибата // Русскій Голос. 1925. № 109. 1 февраля
32. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1367. 8-14.
33. Колб Н. Дискусії про соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького парафіяльного духовенства в Галичині наприкінці ХІХ століття. / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Випуск 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. Львів, 2008. С. 201.
34. Съѣзд Русской Народной Организации // Русскій Голос. 1926. № 162. 4 іюля.
35. IV Всекраевой Съѣзд РСО // Русскій Голос. 1935. № 5 (694). 10 февраля.
36. Орлевич І. Боротьба між українофілами і русофілами за «Народний дім» у Львові // Львів: місто, суспільство, культура. Львів, 2007. Т. 6.: Львів – Краків: діалог міст в історичній ретроспективі. С. 341.
37. Отчетъ о дьятельности Правящаго Совѣта Ставропигійскаго Института во Львовъ за время съ 1 мая 1927 по 22 апрѣля 1928 г. //Временникъ 1929. Львовъ, 1928. С. УІ.
38. Федевич К. К. Галицькі українці ... – С. 115.
39. Недвижимость Народного Дома во Львовъ по ул. Зыбликевича 30, продана // Русскій Голос. 1937. № 19 (803). 23 мая
40. Временникъ Ставропигійскаго института съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный годъ 1926. Львовъ, 1926. С. 79.
41. Там же. С. 80.
42. Тонкая игра на путях к нормализации // Русскій Голос. 1938. № 6 (840). 13 февраля
43. Наш отвѣтъ клеветникам // Русскій Голос. 1938. № 8 (842). 27 февраля
44. В 300-ліття Успенської церкви // Діло. 1931. Ч. 24. 3 лютого.
45. Резолюції Съѣзда // Русскій Голос. 1925. № 110. 15 февраля.
46. Черезъ борьбу къ правамъ? // Русскій Голос. 1925. № 112. 1 марта
47. Засѣданіе Верховнаго Совѣта РНО // Русскій Голос. 1938. № 5 (839). 6 февраля
48. Орлевич І. Ставропігіійський інститут у Львові... С. 51.
49. Отчетъ о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годъ 1926/27. Львовъ, 1927. //Временникъ, 1927. С. 55.

50. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 129. Оп. Г2. Спр. 29. Арк. 5.
51. Там само. Арк. 5.
52. Существенные вопросы // Русский Голос. 1930. № 9 (403). 2 января
53. О національ-политическом положеніи // Русский Голос. 1937. № 10 (794) 14 марта
54. Апостольській Администратор для Лемківщини доктор о. Василій Масцюх в Ставропігон? // Русский Голос. 1935. № 1 (690). 6 января.
55. Бачинський А. Конкордат заключний між Апостольською столицею а президентом Річипосполитої Польської дня 10 лютого 1924, ратифікований польським соймом і обов'язуючий з днем 2 серпня 1925. – Львів, 1925. – С. 7.
56. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 998. Арк. 10.
57. Отчеть о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института за годь 1927/28. Львовь, 1928. С. XII-XIV.
58. Там же. С. XII-XIV.
59. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 998. Арк. 10.
60. Отчеть о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института за годь 1927/28. Львовь, 1928. С. XII-XIV.
61. Там же. С. XII-XIV.
62. На маргінесі нового придбання Успенської церкви у Львові // Діло. 1923. 30 серпня. Ч. 119.
63. Божий Гріб в Успенській церкві // Діло. 1932. Ч. 94. 29 квітня.
64. Отчеть о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института за годь 1937/38. Львовь, 1938. С. 10-11.
65. Як господарять москвофіли // Діло. 1933. Ч. 19. 28 січня.
66. Там само; Отчеть о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института за годь 1928/29. Львовь, 1929.
67. Отчеть о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института за годь 1932/33. Львовь, 1933. С. 108.
68. Отчеть о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института за годь 1937/38. Львовь, 1938. С. 10-11.
69. Орлевич І. Духовні фундації Львівського Ставропігійського інституту/ Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Книга І. Львів, 2011. С. 161.
70. ЦДІА України у м. Львові. Ф. 129. – Оп. 2. – Спр. 24. – Арк. 2
71. Отчеть о дьятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропігійскаго Института за годь 1937/38. Львовь, 1938. С. 10-11; 950-льтіє Крещенія Руси // Русский Голос. 1938. № 8 (842). 27 февраля

Iryna Orlevych

**THE LVIV STAVROPIGIAN INSTITUTE DURING THE INTERWAR PERIOD:
DEFENDING FOR THE RIGHTS OF PATRONAGE AND PARTICIPATION
IN RELIGIOUS PROCESSIONS**

The role of Lviv Stavropigian Institute in the religious life of Galicia during the interwar period had been investigated and its struggle for the right of patronage of the Uspenska Church.

Key words: The Lviv Stavropigian Institute , the Uspenstka church, patronage, Russophilism, Galicia.